

wystarczy jednak, jak się wydaje, do stwierdzenia, jak płodnym i żywotnym okazuje się ten kierunek badawczy. Jego doświadczenia muszą też mieć dla dalszych prac nad zrozumieniem polskiego chrześcijaństwa bardzo zasadnicze znaczenie.

Jerzy Kłoczowski

M. L. Fracard, *La fin de l'ancien régime a Niort. Essai de sociologie religieuse*, Paris 1956. Wyd. Desclée De Brouwer.

Spośród niektórych kierunków nurtujących historiografię zachodnio-europejską szczególną uwagę zwraca kierunek historyczno-socjologiczny. Wydaje się, iż w zakresie badań historii społeczeństwa stanowi on znaczny krok naprzód. Prace badawcze prowadzone w tym aspekcie znacznie wszechstronniej ukazują i wyjaśniają strukturę społeczną; pozwalają uchwycić różnorodność grup i środowisk społecznych, mentalność ich jednostek, poznać mechanizm poprzez który grupy te i środowiska działają. Oddziaływanie różnych instytucji, prądów umysłowych, religijnych itp. na rozmaite grupy społeczne przedstawione w takim kontekście może być właściwie ocenione.

We Francji ten kierunek historyczno-socjologiczny wiele uwagi poświęca instytucjom kościelnym i życiu religijnemu; wspomnieć chociażby o pracach znakomitego badacza, profesora Uniwersytetu Paryskiego, Gabriela Le Bras. Tutaj też ukazało się studium z zakresu socjologii życia religijnego w małym prowincjonalnym miasteczku Niort w czasie ostatnich 50 lat przed Wielką Rewolucją Francuską. Autorka, siostra zakonna, wykorzystując bardzo bogatą podstawę źródłową w szerszym kontekście społecznym przedstawiła różne strony życia religijnego, zwracając szczególną uwagę na duchowieństwo, jego życie i działalność.

Ostatnie kilkadziesiąt lat przed Rewolucją a zwłaszcza połowa w. XVIII były w dziedzinie idei okresem zwrotnym dla Niort. Władza miasta opanowana została przez oligarchię jurystów i kupców przenikniętych duchem sceptycyzmu filozoficznego i wolności. Poczucie bezpieczeństwa w mieście utrzymywane dzięki autorytetowi władz i konserwatywnemu klerowi zostało zachwiane. Do tego doszedł jeszcze kryzys ekonomiczny, który powiększył atmosferę niepokoju. Czynniki te autorka również uwzględniła, wpływ

wały bowiem znacznie na życie religijne i stosunki Kościoła w Niort.

Praca składa się z 5 części. Część I poświęcona jest miastu i społeczeństwu Niort. Omówiono pobieżnie położenie geograficzne i jego związki z rozwojem gospodarczym, ustrój miasta, urzędy, stosunki demograficzne, znaczenie szlachty, strukturę i wpływ mieszczaństwa, położenie gospódstwa oraz kryzys ekonomiczny w Niort w II poł. w. XVIII. Autorka wskazuje na zespół okoliczności, które dawało mieszczaństwu coraz większą władzę. Mieszczaństwo to stało się najważniejszą siłą nie tylko w życiu politycznym, ekonomicznym, społecznym, ale także religijnym miasta.

Część druga zajmuje się warunkami życia religijnego w Niort. Przedmiotem badań jest parafia, jej organizacja, podstawy gospodarcze, budżet, duchowieństwo. Duchowieństwu parafialnemu poświęconych jest kilka rozdziałów tej części. Parafia, której organizacja do Rewolucji odgrywała również poważną rolę w życiu publicznym, narażona była na ingerencję władzy cywilnej, co doprowadzało do rozmaitych konfliktów. Interesująca jest rywalizacja między parafiami miejskimi o granice okręgów parafialnych. Na uwagę zasługują rozdziały poświęcone duchowieństwu, w których autorka omawia jego pochodzenie społeczne, organizację, stan materialny, a także aktywność w pracy dla Kościoła; sposoby oddziaływania, akcję charytatywną itp. Koniec tej części zamykają bardzo plastycznie skreślone sylwetki niektórych wyróżniających się duchownych. Podana charakterystyka kleru jest wszechstronna i daje czytelnikowi obraz jego znaczenia, zasług i błędów.

Zakony i wszelkie instytucje z nimi związane opracowane zostały w następnej części pracy. W jednym z rozdziałów przedstawiono zakony i życie zakonne w opinii publicznej. Omówiono również wszechstronnie kolegium oratorianów, m. in. metody wychowawcze i nauczania, oddziaływanie oratorianów na społeczeństwo itp.

Część 4 zajmuje się przejawami życia religijnego w mieście i w rodzinie, a także praktykami religijnymi w parafii. Wreszcie część ostatnia poświęcona jest kierunkom i tendencjom przeciwnym katolicyzmowi. Autorka bada środowiska opianowane przez jansenizm, lożę masonską i infiltrację teizmu i ateizmu. Stwierdza silny wpływ poglądów Rousseau. Nowe prądy grupowały się także w środowisku wytworzonym przez bibliotekę i czytelnię. Ostatni rozdział tej części pracy zajmuje się protestantyzmem.

W tej krótkiej notatce nie sposób objąć bogatej problematyki wspomnianej pracy. Trzeba jednak stwierdzić, że studium siostry

Fracard dało żywy obraz społeczeństwa Niort, a zwłaszcza środowisk duchownych. Pokazało także głębokie przemiany, które dokonały się w instytucjach, obyczajach, poglądach w przeciągu jednego tylko pokolenia w tym niedużym miasteczku.

Stanisław Lazar

Dom Philibert Schmitz, *Histoire de l'Ordre de Saint-Benoit*, wyd. 2, t. I—VI, Maredsous 1948—9.

J. M. Canivez, *Citeaux (Ordre)*, *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, t. XII, Paris 1953, kol. 874—997.

Ch. Dereine, *Chanoines (Des origines au XIII-e. s.)*, *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, t. XII, Paris 1953, kol. 353—405.

Równoległe niejako z bardzo silnie zaznaczającym się od drugiej połowy XIX w. odrodzeniem życia zakonnego w Kościele powszechnym obserwować możemy stopniowy wzrost zainteresowań dla historii zakonów. W ciągu XX wieku poszczególne, wielkie formacje zakonne wytworzyły własne ośrodki badawcze, które podjęły systematyczny, często bardzo poważny wysiłek erudycyjny nad poznaniem własnej historii. G. de Lagarde, oceniając na zjeździe międzynarodowym historyków w Paryżu w 1950 r. wkład poszczególnych krajów w poznanie myśli średniowiecznej zaznaczył, że obok krajów, trzeba tu mówić o zasadniczym wkładzie wielkich formacji zakonnych. Wydaje się, że większa może w żywotnych zakonach możliwość wytworzenia atmosfery pracy istotnie zespołowej sprzyja bardzo osiągnięciu rezultatów. Jednocześnie cały szereg badaczy niezakonnych i seminariów uniwersyteckich podejmuje różne tematy wiążące się zwłaszcza z historią zakonów w średniowieczu. Dorobek erudycyjny rośnie z każdym rokiem w tempie, jak dotąd, coraz większym. W tej sytuacji sprawą coraz bardziej pilną staje się tu, jak i w innych dziedzinach nauki historycznej, organizacja sprawnej i wyczerpującej informacji tak o publikacjach, jak i o zamierzeniach naukowych. Jak dotąd niezastąpionym źródłem informacji jest ukazujący się od 1900 r. w Louvain kwartalnik, *Revue d'histoire ecclésiastique*, ze swoją, w założeniu kompletną bibliografią twórczości historycznej dotyczącej Kościoła oraz bardzo obszerną kroniką naukową. Obok tego